

Gradivo Narodnega vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba v Hrvaskem državnem arhivu v Zagrebu

BOJAN BALKOVEC

Hrvaški državni arhiv v Zagrebu hrani 20 škatel gradiva nastalega in ohranjenega pri Narodnem vijeću SHS. Inventar fonda je bil izdan l. 1993.¹ Inventar zelo natančno navaja vsebino vsake od 20 škatel. Glavnina gradiva je iz leta 1918 in 1919. Manjši del, predvsem finančni dokumenti, so tudi iz kasnejših let. V prvih osmih škatlah je gradivo povezano z nastankom Narodnega vijeća, ter delom predsedstva in osrednje pisarne. Naslednjih osem škatel vsebuje gradivo sekcije za organiziranje in propagando. Tri škatle vsebujejo ohranjeno gradivo vojaškega odseka in ena škatla pripada gradivu finančnega odseka. Ob pregledovanju gradiva me je zanimalo predvsem gradivo za čas od konca oktobra 1918 do konca omenjenega leta. Zanimalo me je predvsem gradivo povezano z delovanjem Narodne vlade SHS v Ljubljani od njene ustanovitve do odstopa konec decembra 1918.

Različni politični organi v Sloveniji, od krajevnih do osrednjih, so obveščali Narodno vijeće o obmejnih težavah. V različnih škatlah naletimo na gradivo, ki opozarja na italijanska postopanja na Primorskem. Ob prodiranju italijanske vojske na Primorsko so obvestila o njihovih premikih in zasedanjih krajev.² Nekajkrat so Narodno vijeće obveščali o Italijanih pri Logatcu.³ Po italijanskem prekoračenju demarkacijske črte in umiku s področja Vrhnike pa najdemo v telefonskem poročilu 16. novembra 1918 opazko, da Italijani kažejo velik strah pred Srbi.⁴ Razpoloženje med slovenskimi vojaki in Goriškem nam kaže protest, ki ga je poverjeniku za obrambo v Ljubljani, ta pa ga je posredoval v Zagreb, poslalo iz Gorice poveljstvo 2. gorskega strelskega polka. Naj ga navedem v celoti:

*Narodna vlada SHS v Ljubljani
poverjenik za narodno brambo*

Ukazujem, da se umaknete s protestom:

Razorožiti se ne damo. Smo jugoslovanska vojska in stojimo v Gorici na lastni jugoslovanski zemlji. Za nas pogodba glede premirja, sklenjena med italijansko in bivšo avstrijsko vlado ne eksistira. Naša država SHS od avstro-ogrske ni odvisna, temveč popolnoma samostojna, a je nevtralna in z Italijo nima vojne. In zato ker se hočemo izogniti bojnemu konfliktu se umaknemo, a odločno protestiramo proti siloviti okupaciji naše zemlje osobito tudi mestu Gorice od italijanske strani. Ta protest izročamo po svoji vladi mednarodnemu mirovnemu kongresu, ki je za nas merodajen. Vas pa prosimo, da sporočite naš protest svoji vladi.

Poveljstva 2. g. str. polka Gorica.

Gorica 7. november 1918⁵

Narodni svet v Kamniku v dopisu z 21. novembra 1918 poziva naj se zaščitijo Slovenci v Trstu, na Goriškem in drugje v Primorju. To ozemlje naj bi zasedle antantne sile.⁶ Štiri dni kasneje naletimo na obvestilo Narodne vlade, da so Italijani razpustili Narodni svet v Trstu. Narodna vlada je pozvala Narodno vijeće da protestira.⁷ Oktobra 1918 je odsek Narodnega sveta v Gorici izvedel glasovanje, na katerem so prebivalce vpraševali o zaželeni državni pripadnosti. Glasovalci so se množično odločili za pripadnost k samostojni Jugoslaviji.⁸ Narodni svet iz Ljubljane je Narodno vijeće o tem glasovanju obvestil

¹ Josipa Bosiljka Paver: Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba, Arhiv Hrvatske, priredili Josipa Paver in Slavica Pleše. Zagreb 1993, 179 str. (dalje Paver, Narodno vijeće).

² Hrvatski državni arhiv (HDA), Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba (dalje Narodno vijeće SHS), škatla 7, številka 3, Telefonska in brzojavna obvestila prejeta 1. novembra 1918. Paver, Narodno vijeće, str. 103, št. 3.

³ HDA, Narodno vijeće SHS, škatla 7, št. 8, Telefonska in brzojavna obvestila prejeta 6. novembra 1918. Paver, Narodno vijeće, str. 104, št. 8. HDA, SHS, Hrvata i Srba, škatla 7, št. 14, Telefonska in brzojavna obvestila prejeta 12. novembra 1918. Paver, Narodno vijeće, str. 104, št. 14.

⁴ HDA, Narodno vijeće SHS, škatla 7, št. 18, Telefonska in brzojavna obvestila prejeta 16. novembra 1918. Paver, Narodno vijeće, str. 105, št. 18.

⁵ HDA, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba, škatla 3, številka 1205, spis 14. Prepis protesta poveljstva 2. gorskega strelskega polka, 7. november 1918. Paver, Narodno vijeće, str. 47, št. 1205, spis 14.

⁶ HDA, Narodno vijeće SHS, škatla 2, številka 455, Dopis Narodnega sveta v Kamniku, 21. november 1918. Paver, Narodno vijeće, str. 24, št. 455. Podobno Narodni svet iz Rečice obvešča Narodno vijeće SHS o dveh protestnih zborovanjih proti italijanskemu nasilju. Pozivajo Narodno vijeće SHS naj ukrepa zopet omenjeno nasilje. HDA, Narodno vijeće SHS, škatla 7, številka 29. Telefonska in brzojavna obvestila prejeta 27. novembra 1918. Paver, Narodno vijeće, str. 106, št. 29.

⁷ HDA, Narodno vijeće SHS, škatla 2, številka 501, Poročilo Narodne vlade SHS v Ljubljani Narodnemu vijeću o razpustitvi Narodnega sveta v Trstu, 25. november 1918. Paver, Narodno vijeće str. 26, št. 501.

⁸ Primerjaj Branko Marušić: Na Primorskem ob razpadu Avstro-Ogrske. Kronika 28, št. 1, str 35, Ljubljana 1980.

5. decembra 1918.⁹ Zagotovo pa je bilo ob italijanski zasedbi zanimivo v občini Podgrad v Istri. Kot je poročal Narodni svet v Ljubljani, je krajevni narodni svet želel od župana Petrić-Krilete prevzeti vodenje občine. Župan temu ni nasprotoval. Stvar pa so zapletli Italijani, ki županu niso dovolili predati vodenja občine Narodnemu svetu. Zaplet naj bi reševal poverjenik za notranje zadeve. Kasnejših poročil o zapletu ni, vendar lahko sklepamo, da so ga rešili Italijani sami.¹⁰

S Primorsko je povezan tudi umik vojakov nekdanje avstro-ogrske vojske s Soške fronte. O tej težki nalogi najdemo predvsem poročila o umikanju,¹¹ o težavah s prevozom¹² in pomanjkanju hrane.¹³

Tudi koroška problematika, in širše odnosi z Nemško Avstrijo, imajo svoje mesto med ohranjenimi dokumenti v arhivu Narodnega vijeća. Omenim naj predvsem skupino 14 dokumentov, povezanih z delovanjem Lavriča in Narodne vlade SHS v Ljubljani na Koroškem iz novembra 1918.¹⁴ Iz sredine novembra 1918 je tudi dopis Narodne vlade SHS iz Ljubljane o slovenskih zahtevah na Koroškem. Na tozadevno vprašanje Narodnega vijeća je odgovoril poverjenik Triller. Meja slovenskih zahtev na Koroškem je bila črta Št. Mohor - Beljak - Celovec - Št. Vid - Št. Janž na Mostiču (St. Jochau am Brücklein) - Velikovec - Št. Andraž. Na Štajerskem je ta črta Dra- vograd (Unterdrauburg) - Maribor - Marnberg -

Špilsfeld - Radgona - Št. Gotthard na Ogrskem. Triller pravi, da so omenjena mesta slovenska.¹⁵ Najdemo tudi posamezne dopise pooblaščenecv z Dunaja (Defrancescija in Šveglja) v zvezi z zaščito jugoslovanskih interesov v Nemški Avstriji.¹⁶ Ohranjen je tudi zanimiv telegram, ki ga je iz Ljubljane v Zagreb poslal predsednik Narodne vlade SHS Josip Pogačnik. Telegram kaže na zmedo in nejasnosti ob imenovanju jugoslovanskega pooblaščenca na Dunaju. Narodna vlada SHS v Ljubljani je na to mesto imenovala dr. Šveglja. Nato je morala zaradi opozorila Narodnega vijeća, da naj s takimi imenovanji ne hiti, to imenovanje preklicati. Že nekaj dni kasneje je Narodna vlada SHS v Ljubljani Šveglja znova imenovala.¹⁷ Pogačnik je v telegramu spraševal Narodno vijeće SHS, kdo je pooblaščenec na Dunaju, Defrancesci ali Šveglj.¹⁸

Med gradivom vojaške značaja najdemo, poleg dopisov in poročil o umiku vojske s Soške fronte in akcij na Koroškem in Štajerskem, še nekaj zanimivih dokumentov. Tako iz različnih krajev naprošajo za vojaške okrepiteve, ki bi varovale premoženje in onemogočale izbruhe nezadovoljstva. Tako Narodni svet iz Brežic 5. novembra 1918 prosi za vojaško pomoč zaradi band iz Klanjca.¹⁹ Verstovšek je iz Maribora opozarjal na širjenje boljševizma in pozival na se pokliče antantne sile.²⁰ Iz januarja 1919 je ohranjeno poročilo o učiteljih - častnikih na vojaški realki v

⁹ HDA, Narodno vijeće SHS, škatla 2, številka 626. Telefonska obvestila Narodnega sveta iz Ljubljane o glasovanju na Goriškem, 5. december 1918. Paver, Narodno vijeće, str. 30, št. 626.

¹⁰ HDA, Narodno vijeće SHS, škatla 7, številka 19. Telefonska in brzojavna obvestila prejeta 17. novembra 1918. Paver, Narodno vijeće, str. 105, št. 19.

¹¹ Npr. poziv poverjenika za obrambo pri Narodnem vijeću SHS dr. Drinkovića feldmaršalu Borojeviću, naj slovenske vojake usmeri na Kranjsko, hrvaške v Zagreb, Karlovac ali na Reko, avstrijske in madžarske pa prek Beljaka in Celovca v Avstrijo oz. na Madžarsko. HDA, Narodno vijeće SHS, škatla 7, številka 3. Telefonska in brzojavna obvestila prejeta 1. novembra 1918. Paver, Narodno vijeće, str. 103, št. 3.

¹² Poročilo Narodne vlade SHS iz Ljubljane, da Italijani zadržujejo lokomotive in vagoni. HDA, Narodno vijeće SHS, škatla 7, številka 9. Telefonska in brzojavna obvestila prejeta 7. novembra 1918. Paver, Narodno vijeće, str. 104, št. 9. Ob ponovnem opozarjanju na težave, se je Karel Triller ponujal, da bi šel v Trst kot pooblaščenec Narodnega vijeća. HDA, Narodno vijeće SHS, škatla 7, številka 11. Telefonska in brzojavna obvestila prejeta 9. novembra 1918. Paver, Narodno vijeće, str. 104, št. 11.

¹³ 4. novembra 1918 so iz Ljubljane poročali o umiku 5. armade. Opozarjali so, da je hrane le še za nekaj dni. Umik naj bi trajal 5-6 tednov. Zapisali so, da bo do Kranjska opustošena. HDA, Narodno vijeće SHS, škatla 18, številka 335. Telefonska obvestila prejeta 4. novembra 1918. Paver, Narodno vijeće, str. 153, št. 335.

¹⁴ HDA, Narodno vijeće SHS, škatla 3, številka 1133. Poročilo s 4. decembra 1918. Paver, Narodno vijeće, str. 43-45, št. 1133.

¹⁵ HDA, Narodno vijeće SHS, škatla 7, številka 16. Telefonska obvestila prejeta 14. novembra 1918. Paver, Narodno vijeće, str. 105, št. 16. Obe nemški imeni sta navedeni tudi v originalu.

¹⁶ Tako npr. Šveglj poziva, naj se imenujejo zastopniki pri posameznih ministrstvih pokojne Avstro-Ogrske, ki bodo ščitili jugoslovanske interese. HDA, Narodno vijeće SHS, škatla 7, številka 17. Telefonska obvestila prejeta 15. novembra 1918. Paver, Narodno vijeće, str. 105, št. 17.

¹⁷ Glej Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918-1921, 1. del od 1. nov. 1918 do 26. feb. 1919, Ljubljana 1998, str. 76, Zapisnik 6. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, 5. novembra 1918; prav tam, str. 91, Zapisnik 10. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, 9. novembra 1918; prav tam str. 103, Zapisnik 14. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani z dne 13. listopada 1918. Glej tudi Bojan Balkovec, Prva slovenska vlada 1918-1921, Ljubljana 1992, str. 62-63.

¹⁸ Pogačnik je 28. novembra 1918 poslal Drinkoviću naslednji telegram: "13. listopada doslo v ljubljano sledece telefonico porocilo: "ker dr. defrancesci radi obilnega posla ne more sprejeti zastopstvo naj imenuje narodna vlada v ljubljani zastopnikom narodnega vijeća konzula dr. sveglja stop. on naj stopi v odbor in naj sodeluje v soglasju z dr. defrancescijem" narodna vlada je torej po naročilu nv. imenovala dr. schwegla prosim kdo je sedaj zastopnik predsednik narodne vlade pogacnik". HDA, Narodno vijeće SHS, škatla 17, številka 1537. Oddelek za narodno obrambo, Predsedstveni spisi 1. 1918. Paver, Narodno vijeće, str. 142, št. 1537.

¹⁹ HDA, Narodno vijeće SHS, škatla 18, opći spisi operativnog odsjeka, številka 181. Paver, Narodno vijeće, str. 148, št. 181.

²⁰ HDA, Narodno vijeće SHS, škatla 18, opći spisi operativnog odsjeka, številka 349. Paver, Narodno vijeće, str. 153, št. 349.

Mariboru. Poročilo je pravzaprav izpolnjen vprašalnik. Zaposlenih naj bi bilo 21 oseb.²¹

Med gradivom zunanjepolitične dejavnosti predsedništva Narodnega vijeća najdemo tudi zapisnike konference v Ženevi med 6. in 9. novembrom 1918. Iz sicer znanega gradiva naj omenim le, da je bil med tremi predlaganimi kandidati Narodnega vijeća za člana skupne vlade v bodoči združeni jugoslovanski državi, predlagan tudi dr. Janko Brejc.²²

Oddelek Narodnega vijeća, ki je bil zadolžen za organizacijo in propagando, je bil očitno zasut z najrazličnejšimi dopisi, ki so jih pošiljali krajevni Narodni sveti. Zato je omenjeni oddelek 13. novembra 1918 vrnil Narodnemu svetu v Ljubljani nekatere dopise, ki so jih poslali krajevni Narodni sveti iz Slovenije v Zagreb. Hkrati je propagandni oddelek pozval Narodni svet v Ljubljani, naj krajevne odbore v Sloveniji pozove, naj pošto pošiljajo v Ljubljano in ne v Zagreb.²³

S propagando in informacijami je povezan poziv Narodnega vijeća naj časopisi, ki izhajajo na ozemlju države SHS po en brezplačen izvod pošiljajo v Zagreb. Med 37 časopisi so 3 iz Slovenije (Edinost iz Trsta, ter Slovenski narod in Slovenec iz Ljubljane), 3 iz Dalmacije (Split, Zadar), 2 iz Istre (Sušak in Pula), 1 iz Beograda, 1 iz Sarajeva in 27 iz Hrvatske in Slavonije (Zagreb, Varaždin, Petrinja, Vinkovci, Požega in Osijek).²⁴ S časopisi je povezan tudi protest Slovencev pri novinarskem oddelku narodnega vijeća. Slovenec je protestiral, ker je Slovenski narod dobil neke informacije, Slovenec pa ne, ne glede na to, da jih je zahteval oz. iskal.²⁵

Kratko poročilo o gradivu Narodnega vijeća naj končam s predlogom grba in zastave Države SHS. Pavle Haman z Vrhnike je Narodnemu vijeću SHS poslal svoj predlog grba in zastave. V dopisu datiranem 5. novembra je predlagal grb s tremi polji. V zgornjem naj bi bili trije stolpi, med katerimi bi bil srednji višji od stranskih. Simboli so po njegovem simboli moči. V srednjem delu grba bi bilo na modri podlagi vzhajajoče sonce. V spodnjem delu pa bi bili enaki barvni stolpci kot na zastavi, sredi njih trikotnik s tremi rastočimi lipovimi listi.²⁶

²¹ HDA, Narodno vijeće SHS, škatla 19, opći spisi operativnog odsjeka, številka 252. Paver, Narodno vijeće, str. 158, št. 252.

²² HDA, Narodno vijeće SHS, škatla 4, Predsedništvu, zunanje politična dajavnost I. 1918, številka 10. Zapisnik konferencije održane 6.-9. XI. 1918 u Ženevi. Paver, Narodno vijeće, str. 58, št. 10.

²³ HDA, Narodno vijeće SHS, škatla 9, številka 74. Paver, Narodno vijeće, str. 110, št. 74.

²⁴ HDA, Narodno vijeće SHS, škatla 9, številka 125. Paver, Narodno vijeće, str. 111, št. 125.

²⁵ HDA, Narodno vijeće SHS, škatla 7, številka 15, Telefonska in brzojavna obvestila prejeta 13. novembra 1918. Paver, Narodno vijeće, str. 105, št. 15.

²⁶ HDA, Narodno vijeće SHS, škatla 6, številka 824. Paver, Narodno vijeće, str. 85, št. 824. Haman je svoja predloga tudi narisal in pobarval z barvicami.